

4

Het dorpje Zelk

Het dorpje Zelk

In Zelk vormden de watermolens, het Sabelshof en hoeve Vogelsanck de kroonjuwelen van de bezittingen van de Zelemse kartuizers. De rijke gronden leverden een hoge opbrengst. Het huidige 18de-eeuwse kerkje werd gefinancierd door het kartuizerklooster. Het was eeuwenlang een bedevaartsoord met een put, gewijd aan de heilige Gertrudis. Ziekten die leden aan het "halve wiel van Catharina" (zona) probeerden er verlichting te vinden. De molen wordt vermeld in de 15de eeuw maar is allicht ouder. Inwoners van Zelk waren verplicht hun granen in deze molen te laten malen, wat telkens opnieuw conflicten gaf met de stad Halen, die ook drie molens telde. Je merkt links en rechts van het Middeleeuwse pad bakstenen zuilen, veel te zwaar om de hekkens te dragen die de toegang tot de 'verweides' afsluiten, maar wel een duidelijk teken van de welstand van de pachter...

Oude kerk

Langs de oevers van het Zwart Water stond de eerste kerk van Zelem. Het verhaal dat de heilige Adelis, moeder van de heilige Trudo, er zou begraven zijn in het jaar 647, is allicht verzonnen, maar het wijst wel op de ouderdom en het belang van de kerk. Ze werd afgebroken in de 17de eeuw en de cultus werd overgebracht naar het huidige dorpsplein, wellicht omdat de dorpskern zich in de loop der eeuwen eveneens verplaatst had. *Aan de betonbaan slaan we rechtsaf en komen we terug aan de ingangspoort van de Sint-Jansberg.*

5

Artesische put

De 'getuigenheuvel' Sint-Jansberg vormt de geologische grens tussen de lemige Demervallei en de zandige Kempen. Akkers, wijngaarden, ijzerzandsteengroeven bepaalden vroeger het landschap. Het huidige domeinbos werd in de 19de eeuw aangelegd. In 1844 slaagde dhr. C. Blariaux, een Henegouws puttenbouwer, er in om hier een artesische put te boren. Tot in de jaren 1960 voorzag de put het hele domein van vers water.

6

Ijzerzandsteengroeves

Ijzerzandsteengroeves

Op een kaart van 1602 worden een grote en kleine wijngaard vermeld op de zuiderhelling van de Sint-Jansberg. De toenmalige perceelsgrenzen zijn nog herkenbaar in het huidige kadaster. Het belang van de wijnbouw wordt geïllustreerd door de bijzonder zware straffen die op het betreden van een wijngaard en op het stelen van druiven stonden. Lager in de zuiderhelling bevonden zich 16 diepe ijzerzandsteengroeves. Deze groeves lagen dicht bij de Demer, ideaal voor het vervoer van zware vrachten. Wellicht zijn tientallen kerkelijke en burgerlijke gebouwen in de buurt opgetrokken uit Zelemse ijzerzandsteen.

7

Geheime Leger

Op 29 juni 1944 vielen Duitse troepen de villa op de Sint-Jansberg aan. De leiders van het Geheime Leger hadden er toevlucht gezocht, na hun ontsnapping uit de gevangenis van Hasselt. De villa werd in brand geschoten en slechts twee verzetslieden konden ontsnappen. Zes anderen werden ter plaatse doodgeschoten en de overigen werden gevangen genomen en naar concentratiekampen gebracht.

8

Hoeve Oude Pastorij

Deze hoeve, vandaag ook 'Donkelhoeve' genoemd, was één van de vier Zelemse pachthoeves van de kartuizers. De huidige eigenares herinnert zich nog een balk met het jaartal 1523. De schuur (links) heeft een ingenieuze dakconstructie in een L-vorm zonder ondersteuning. *Je kan een kortere terugweg nemen naar het vertrekpunt door de boomgaard.*

9

Paenhuys

Het brouwerijhuis bezat een brouwketel en het noodzakelijke brouwersmateriaal. Er zijn geen aanwijzingen dat er een vaste brouwer woonde, dus gaan we ervan uit dat iedereen, mits betaling aan de gemeente, hier zijn bier kon komen brouwen. In 1656 werd in 't 'Panijs' een belangrijk juridisch akkoord gesloten tussen de gemeente Zelem en het kartuizerklooster. Het Paenhuys had blijkbaar genoeg prestige om als neutraal terrein te dienen voor de beide partijen.

10

Oude vijvers

Zelem was in die mate een watergemeente dat een commissaris van het Franse bestuur onder Napoleon, zich er over beklagde dat in de winter het centrum van de gemeente alleen per bootje bereikbaar was. De visvangst op leijtgrachten, vijvers en beekjes was sinds de late middeleeuwen voorbehouden aan de kartuizers, die geen vlees maar wel vis mochten eten.

Rothbroek

De beemden tussen de Zwarte Beek en het Zwart Water, oorspronkelijk hooilanden die jaarlijks overstromden, vormen vandaag een aaneengesloten natuurgebied. Jaar na jaar vinden nieuwe soorten (of moeten we zeggen: teruggekeerde oude soorten) hier een foerageergebied: roodborsttapuit, ijsvogel, watersnip, witte zilverreiger. Ook de boomvalk, de buizerd en de sperwer voelen er zich thuis. De echte koekoeksbloem, pinksterbloem, dotterbloem, gele lis, blaasjeskruid, gele plomp trekken de aandacht van de attente wandelaar. Met herwaarderingsprojecten creëert en herstelt het Agentschap voor Natuur en Bos biotopen die de diversiteit nog kunnen vergroten.

Bruggetje Fischbach

Omstreeks 1860 bouwde baron-burgemeester Fischbach een bruggetje over het Zwart Water. Het gaf de inwoners van Zelem, over de dijk van de Demer, een kortere voetweg naar Diest. Het bruggetje heeft de tijd doorstaan, maar de opstaande muren zijn ernstig beschadigd door landbouwmachines.

Bruggetje Fischbach

12

Eksterhoeve

Eksterhoeve

De Eksterhoeve was één van de oude pachthoeves van het klooster, omarmd door het Zwart Water. Oppervlaktevondsten in de omgeving tonen aan dat hier reeds mensen woonden tijdens het laat-mesolithicum (pijlpunten, krabbers, werktuigen van ca 11000 jaar oud).

13

Kapel van de Weerstand

Onmiddellijk na wereldoorlog II richtte de bevolking van Zelem dit kapelletje op met de namen van de verzetslieden, gesneuveld bij de overval op hun hoofdkwartier.

Kartuizerspatiumentum Sint-Jansbergklooster van Zeelhem in Halen

Op 1 februari 1329 deed Gerard, heer van Diest, in Zelem een schenking aan de kartuizerorde voor de stichting van een nieuw klooster, om "met het oog op het hiernamaals, zekere verdiensten (te) verwerven en alzo hun zielezaligheid te bevorderen..." Na een eerste bloeiperiode werd het klooster in 1582 in brand gestoken door soldaten van Willem de Zwijger, uit schrik dat de Spaanse troepen het klooster zouden gebruiken als uitvalsbasis om Diest aan te vallen. Het duurde bijna een eeuw voor het klooster terug zijn oude glorie kende.

Tijdens de Franse revolutie werd het klooster afgeschaft en, in 1798, verkocht. De inboedel werd te gelde gemaakt, de kerk afgebroken en steen per steen verkocht. De rijke kloosterbibliotheek was al overgebracht naar Maastricht en verdween in de Cartoucherie als hulzen voor Franse geweerkogels... In de 19de eeuw werd het klooster omgebouwd tot kasteel met luthof. Aan de Eupense familie Fischbach de Malacord danken we het park met de prachtige bomen. Vandaag is het hele domein geklasseerd als landschapsmonument. Na wereldoorlog I werd het korte tijd een vakschool, later werd het bewoond door de Dominicanessen en sinds 1993 is Sint-Jansberg een centrum voor seminaries, feesten en evenementen. Je kan het elke zondag vrij bezoeken.

De kartuizermonniken leefden, meestal met niet meer dan 12 of 13, in strikte afzondering op hun kloosterdomein, elk in zijn eigen kluis, afgesloten door hoge muren. Om die eenzaamheid te kunnen dragen, maakten ze elke week een fikse wandeltocht buiten de kloostermuren, het zogenaamde spatiamentum. Onderweg mochten ze geen contact zoeken met gewone mensen en zeker geen huis of herberg binnengaan...

Deze huidige kartuizerwandeling is geïnspireerd door dit eeuwenoude ritueel.

Een uitgave van de vzw Vrienden van het Sint-Jansbergklooster - www.sintjansberg.be/vzw/html